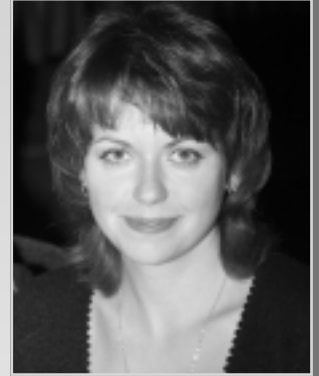

УДК 658.114

І. Ю. Зайцева,кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Фінанси» Української державної академії
залізничного транспорту (Харків)

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ НЕДРУЖНІХ ПОГЛИНАНЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розширено тезаурус організації управління економічною безпекою підприємства та визначено заходи, спрямовані на підвищення економічної безпеки на мікрорівні в умовах розвитку недружніх поглинань на території України.

Ключові слова: недружнє поглинання, рейдерство, економічна безпека підприємства, компанія-ціль, компанія-агресор.

І. Ю. ЗайцеваУПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТЬЮ В УСЛОВИЯХ
НЕДРУЖЕСТВЕННЫХ ПОГЛОЩЕНИЙ НА
ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

В статье расширен тезаурус организации управления экономической безопасностью предприятия и определены мероприятия, направленные на повышение экономической безопасности на микроуровне в условиях развития недружественных поглощений на территории Украины.

Ключевые слова: недружественное поглощение, рейдерство, экономическая безопасность предприятия, компания-цель, компания-агрессор.

I. Y. ZaitsevaMANAGEMENT OF ECONOMIC SAFETY IN
CONDITIONS OF UNFRIENDLY
ABSORPTIONS ON THE TERRITORY OF UKRAINE

In the article the thesaurus of the organization of management of economic safety of the enterprise is expanded and actions, which are pointed on increase of economic safety of the enterprise in the conditions of development of unfriendly absorption of Ukrainian territory are specified.

Key words: unfriendly absorption, economic security of enterprise, company-purpose, company-aggressor.

Постановка проблеми. Недружні захоплення із застосуванням арсеналу сучасного рейдерства відомі ще з XVII століття, коли виникли перші буржуазні держави, класична буржуазна приватна власність і відповідно з'явилася можливість більш-менш законно (або зовсім незаконно) привласнити чужий бізнес. Навіть у феодално-бюрократичній Російській імперії траплялися випадки рейдерства*.

Укрупнення компанії шляхом природного зростання – це зазвичай тривалий процес. В останні роки, із посиленням конкуренції і полегшенням доступу до фінансових ресурсів для основних гравців практично на всіх ринках, він став більш складним і менш ефективним. Водночас, збільшення компаній шляхом недружніх поглинань та рейдерства дозволяє різко підсилити процес зростання. На жаль, ці явища стали непоодинокими в нашій країні. З огляду на це вивчення проблеми поширення недружніх поглинань і рейдерства, а також шляхів її розв'язання сьогодні висувається на передній план економічної науки й стає вкрай актуальною, особливо для України.

* Класичний приклад – відторгнення маєтку за допомогою неправосудного рішення, винесеного корумпованим суддею, описаний А. Пушкіним у повісті «Дубровський».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ставлення до проблеми забезпечення національної безпеки визначила на законодавчому рівні більшість держав світу. Наша країна також прийняла Закон «Про основи національної безпеки України» [1]. Вивченням питань економічної безпеки підприємства, і зокрема корпоративних конфліктів, займаються такі російські вчені та фахівці, як М. Іонцев [2], А. Іванов [3], В. Ярочкін [4]; зарубіжні вчені: Г. Дінз [5], Р. Рікертсен [6], С. Ф. Рід [7], У. Баффет [8], а також українські економісти Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов [9] та ін. Проте мало дослідженням залишається питання щодо визначення недружнього поглинання та рейдерства як основної загрози для українських підприємств у нових умовах господарювання.

Мета дослідження. Враховуючи роль і важливість досліджень за відзначеними напрямками організації економічної безпеки підприємства, у статті ми розглянемо питання, яке, на наш погляд, недостатнього вивчено та віддзеркалено в науково-теоретичній і прикладній літературі, а саме розширення тезаурусу організації управління економічною безпекою підприємства та визначення заходів, спрямованих на підвищення економічної безпеки підприємства в умовах розвитку недружніх поглинань на території України.

Основні результати дослідження. Вражаючи масштаби, стрімкий ріст недружніх поглинань українських підприємств та істотні втрати національної економіки внаслідок рейдерства визначає об'єктивну необхідність розширення сфери управління економічною безпекою підприємства та його захисту від подібного роду загарбницьких дій. На жаль, у вітчизняному законодавстві дотепер відсутнє чітке визначення таких економічних категорій, як «недружнє поглинання», «рейдерство», «рейдер», «компанія-ціль», «компанія-агресор» та ін.

Для того щоб виробити дієві методи боротьби з недружніми поглинаннями, доцільно розкрити суть цього явища, зрозуміти його відмінність від рейдерства. Зауважимо, що останнє можливе лише в умовах існування кримінальної економічної системи, яка формується на основі переродження класичної ринкової системи за недостатнього державно-правового захисту.

При цьому основою кримінальної економічної системи є: кримінальна власність на основні ресурси виробництва (матеріальні, трудові); кримінальний бізнес (підприємництво); кримінальний ринок (тіньовий, або «чорний»). Основною причиною переродження ринкової чи адміністративної (квазіадміністративної) системи у кримінальну є недостатній правовий та економічний захист державою конкурентних засад розвитку економіки.

За своєю природою класична конкурентна ринкова система нестійка і схильна за певних умов до «злякисного» переродження в:

- 1) адміністративно-економічну систему (за надмірної ролі в регулюванні національної економіки адміністративних методів, які поступово витісняють ринкові методи саморегулювання та організації економічного життя);
- 2) монополістичну економічну систему (за недостатньо ефективного антимонопольного або антитрестовського законодавства й неефективного правового захисту вільної конкуренції);
- 3) кримінальну економічну систему (за недостатнього економічного та правового захисту державного або приватного бізнесу).

На наш погляд, головною причиною формування кримінальної економічної системи в більшості постсоціалістичних країн СНД і Східної Європи є недостатній правовий захист державного, переважно суспільного і квазісуспільного, секторів національної економіки. Базуючись на розкраданні майна, в цих країнах постсоціалістичного світу в період ринкового реформування національних економік почав утворюватися кримінальний сектор економіки з певним інститутом кримінальної власності, кримінального бізнесу і кримінального ринку. Основною відмінністю більшості кримінальних систем країн Заходу та постсоціалістичних країн є те, що кримінальний сектор економіки останній виник здебільшого на ґрунті певного кримінального переродження інституту державної власності й лише частково – на базі відповідної трансформації приватної власності.

Для деяких постсоціалістичних країн СНД та Східної Європи характерно переплетіння кримінального бізнесу з державним. Не оминули ці процеси й Україну. У 90-ті рр. ХХ ст. кримінальна складова була притаманна державному бізнесу навіть більшою мірою, ніж приватному. У період ринкового реформування кримінальний бізнес надзвичайно поширився. У 1990–1998 рр. своєю діяльністю він практично перекирвав увесь приватний бізнес.

Виходячи із вищенаведеного, під недружнім поглинанням компанії або активу слід розуміти встановлення над підприємством або його майном повного юридичного та фізичного контролю та подальшу алієнацію (операція, що веде до зміни власника акції, капіталу, цінності) усупереч бажанню менеджменту і/або власника (власників) цієї компанії або активу згідно з чинним законодавством в умовах ринкової економіки.

Рейдерство, на наш погляд, – це встановлення над компанією-ціллю або активом повного контролю як у юридичному, так і фізичному розумінні та подальша алієнація всупереч бажанню менеджменту і/або власника (власників) цієї компанії або активу із застосуванням кримінальних схем в умовах латентної економіки.

Рейдер, на думку автора, – це юридична особа, яка планує здійснити комплекс різних корпоративних дій з метою встановлення над компанією або активом повного контролю як в юридичному, так і у фізичному розумінні та подальшої алієнації всупереч волі його власника із застосуванням кримінальних схем в умовах латентної економіки.

Компанією-агресором слід вважати юридичну особу, яка планує здійснити комплекс різних корпоративних дій з метою встановлення над компанією або активом повного контролю як в юридичному, так і фізичному розумінні та подальшої алієнації всупереч волі його власника.

Компанія-ціль – це юридична особа, відносно якої здійснюється або планується здійснити комплекс різних корпоративних дій з метою встановлення над нею повного контролю як в юридичному, так і фізичному розумінні й подальшої алієнації всупереч волі власника компанії.

Головною правовою, політичною та економічною метою розвитку українського суспільства на етапі ринкового реформування економіки мають стати правовий, політичний, економічний захист державного і недержавного бізнесу від їх кримінального переродження, обмеження кримінального сектору правовими, адміністративними та економічними методами.

Серед заходів, спрямованих на підвищення економічної безпеки підприємства, а також на оптимальне поєднання реально існуючих ринкових і державних економічних механізмів, створення ефективного та раціонального правового середовища, яке забезпечує компенсацію відповідних загроз і підтримує комерційні ризики на мінімальному рівні, можна назвати такі:

1. Сформувати систему захисту бізнесу від недобросовісної конкуренції та її проявів (рейдерство, корупція, промислове шпигунство, фальсифікація, шахрайство).

2. Здійснювати виважену податкову й амортизаційну політику.

3. Удосконалити механізми державного регулювання підприємництва на регіональному та місцевому рівнях управління в Україні. Пріоритетними напрямками (додатковими до традиційно існуючих) цього процесу мають стати:

- посилення державної підтримки підприємців з одностороннім створенням у країні політичного, ідеологічного та правового середовища, що повинно забезпечувати економічне зростання економіки, а також організаційних передумов, які сприяють продуктивній праці та нагромадженню капіталу, достатнього для задоволення приватних, колективних і

суспільних потреб, формуванню сучасних форм виробничих відносин у межах акціонерного, колективного та приватного капіталу;

- упровадження системи заходів, у тому числі економічних, політичних, правових, соціальних, ідеологічних, що реалізуються за єдиною програмою, яка об'єднує зусилля законодавчої та виконавчої влади, громадських організацій, ЗМІ, націлених на ліквідацію засад економічної злочинності, формування цивілізованого ринку і піднесення економіки;
- активізація управлінських функцій органів державної влади в напрямі формування безпечного підприємницького середовища;
- удосконалення регуляторної політики, ліквідація проявів монополізму, «клієнтських» відносин та корупції у взаєминах «влада-бізнес»;
- спрощення дозвільної системи, мінімізація видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, усунення технічних бар'єрів під час здійснення господарської діяльності, а також запровадження механізмів участі громадських асоціативних підприємницьких об'єднань при прийнятті дозвільних рішень і формуванні засад державної регуляторної політики;
- сприяння посиленню рівня фінансової безпеки підприємництва через розвиток регіональної мережі страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації підприємництва;
- імплементація принципів *Acquis communitaire* (спільного доробку ЄС) у вітчизняну регуляторну політику для зниження рівня політизації регіональних та місцевих органів влади, недопущення політизації діяльності регуляторних органів і неправомірного втручання органів державної влади та місцевого самоврядування в діяльність суб'єктів господарювання.

4. Забезпечити реалізацію Указу Президента України «Про концепцію подолання корупції в Україні» з метою створення дієвої системи запобігання корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків. Для цього необхідно:

- розробити й подати на розгляд Верховної Ради загальнонаціональну державну програму протидії корупції;
- сприяти прийняттю «антикорупційного пакета» законів України, внесеного до Верховної Ради України Президентом України, Закону України «Про державний фінансовий контроль за декларуванням доходів і їх витрачанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, членами їх сімей та близькими родичами» з метою викорінення проявів корупції в діяльності органів виконавчої влади та їх посадових осіб;
- розробити і подати на розгляд Верховної Ради Державну програму широкого запровадження безготівкових розрахунків, забезпечити прискорення розвитку національної системи масових електронних платежів, завершити перехід на безготівкову форму виплати заробітної плати всіма організаціями та підприємствами незалежно від форми власності;
- забезпечити реалізацію рекомендацій групи країн Ради Європи (СKECO) щодо боротьби з корупцією, ратифікацію міжнародних антикорупційних актів та приведення відповідно до них законодавства з пи-

тань протидії корупції; удосконалити систему добру у професійної підготовки кадрів правоохоронних органів з питань боротьби з корупцією; ініціювати розроблення та впровадження програми правової освіти з питань подолання корупції у навчальних закладах України; більш предметно залучати потенціал громадських організацій, засобів масової інформації для протидії корупції;

- активізувати наукові дослідження відповідними інститутами щодо розробки загальноновизнаних критеріїв оцінки тіньової економіки і корупції, визначення їх обсягів та масштабів у всіх сферах економічної діяльності країни;
- оприлюднювати інформацію про використання коштів державного й місцевих бюджетів, зробити її прозорою і доступною;
- підвищити рівень соціального захисту, матеріального та житлового забезпечення працівників правоохоронних органів і суддів, гарантувати особисту безпеку таких осіб і членів їх сімей;
- запровадити активний моніторинг сумлінної конкуренції на внутрішньому ринку й запобігання проявам монопольної поведінки як українських товаровиробників, так і іноземних компаній;
- створити загальнодержавну систему обміну інформацією про зареєстровані підприємства, їх засновників і співвласників, видані ліцензії тощо на основі єдиного ідентифікаційного коду підприємств та організацій України;
- запровадити уніфіковані стандарти податкової, фінансової, статистичної і бухгалтерської звітності підприємств та організацій усіх форм власності.

5. Вжити низку заходів задля підвищення рівня захисту суб'єктів господарювання від рейдерства: створити при Міністерстві внутрішніх справ України відповідний підрозділ, який займатиметься тільки питаннями злочинних дій стосовно суб'єктів господарювання (рейдерства) із щотижневим звітуванням про кількість злочинів у цій сфері та стан їх розкриття; створити при обласних державних адміністраціях робочі групи для координації діяльності правоохоронних органів і недержавних охоронних структур щодо економічного та фізичного захисту підприємництва, основними завданнями яких повинні стати: координація діяльності правоохоронних органів, підприємницьких об'єднань, недержавних охоронних структур стосовно економічного і фізичного захисту підприємництва; виробити пропозиції щодо формування законодавчої та нормативної бази з питань безпеки підприємництва; визнати і донести до широкої громадськості інформацію, що функціонування підприємств у тіньовому секторі ринку, а також злочинні дії відносно суб'єктів господарювання є такими, що становлять загрозу розвитку суспільства та інтересам держави; підвищити рівень покарання за вчинення таких злочинних дій, а також налагодити систему поінформованості громадськості про хід розкриття такого роду злочинів; проводити щоквартальні форуми, присвячені співпраці владних структур і бізнесу, першочерговим завданням яких має стати висвітлення практики захисту підприємництва в Україні від злочинних зазіхань, рейдерства.

6. Зробити ряд кроків з метою посилення зовнішньоекономічної безпеки підприємництва: підвищити рівень освіти та якості підготовки кадрів державних структур, робота яких пов'язана із зовнішньоекономічною діяльністю; створити національну інформаційну систему для

забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності необхідною інформацією щодо нормативно-правового забезпечення, переліку процедур, потрібних для здійснення зовнішньоекономічних операцій, координат інституцій сприяння зовнішньоекономічній діяльності; стимулювати розвиток транскордонного співробітництва прикордонних регіонів та їх участь у єврорегіональних об'єднаннях, особливо в напрямі посилення виробничо-технічної кооперації сільськогосподарських компаній, промислових підприємств та ін., що сприятиме підвищенню рівня інтегральної конкурентоспроможності й зміцненню економічної безпеки прикордонних регіонів; розробити і запровадити сучасні організаційно-правові механізми стимулювання залучення коштів трудових мігрантів у розвиток підприємництва (кредитна, споживча кооперація й т. ін.); забезпечити посилення співробітництва ділових кіл та асоціативних підприємницьких організацій прикордонних регіонів України і сусідніх держав, що сприятиме адаптації позитивного закордонного досвіду, залученню в економіку вітчизняних прикордонних регіонів коштів трудових мігрантів, а також стимулюванню інвестиційно-інноваційної діяльності в підприємницькому середовищі, розвитку високотехнологічних сфер бізнесу тощо.

7. Вжити комплекс спеціальних заходів, які поряд із загальним покращанням підприємницького клімату внаслідок дерегулювання та зниження фіскального навантаження стимулюватимуть процеси детінізації в Україні. Необхідно запровадити на певний перехідний період політику амністії стосовно тіншового капіталу некримінального походження через відкриття йому шляхів для легального інвестування. Це потребуватиме прийняття Закону України «Про легалізацію коштів, отриманих некримінальним шляхом» із відповідним урегулюванням процесу та умов легалізації і гарантій непереслідування суб'єктів легалізації. Додатком до закону має стати програма заходів щодо легалізації тіншового капіталу. Зазначені документи повинні: визнати право суб'єктів господарювання – резидентів України щодо їх незаперечної власності на всі капітали (окрім тих, отриманню яких передувало вчинення кримінальних злочинів, заборонені види діяльності (торгівля наркотиками, зброєю та ін.), одержані ними до дати початку дії програми; чітко розмежувати капітали кримінального походження і тіншового господарського сектору за прозорими критеріями, а також враховувати цей поділ у відповідних законодавчих і нормативних актах; заохочувати інвестиційне використання коштів, які легалізуються, зокрема шляхом звільнення від будь-якого оподаткування інвестицій у суспільно значущі сектори та галузі економіки; передбачити, що за наявності у правоохоронних органів конкретної інформації про злочинне походження коштів спроби їх легалізувати переслідуватимуться у кримінальному порядку; гарантувати, що в разі, якщо кошти, отримані незаконним шляхом, не підпадають під вищеназвані кримінальні категорії, держава не здійснюватиме жодних спроб кримінального переслідування власників за умови інвестування цих коштів протягом періоду реалізації програми.

8. Втілити у життя такі основні заходи щодо протидії тінізації економіки: запровадження для юридичних осіб податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор (пільги надавати за фак-

тичними результатами діяльності); віднесення до переліку кримінальних злочинів «незаконного збагачення», що передбачено ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності; ратифікація Конвенції про корупцію в контексті кримінального права; реформування системи звітності правоохоронних органів відповідно до стандартів розвинених країн; узгодження повноважень та контрольних-ревізійних функцій Державного комітету фінансового моніторингу, правоохоронних органів (МВС, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури, Державної податкової адміністрації) у сфері легалізації тіншових капіталів; зусилля фінансової бази тіншового господарювання через зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на розвиток людського капіталу (освіта, підвищення кваліфікації тощо); реальне і радикальне спрощення погоджувальних та дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності, особливо в інноваційній сфері; обов'язкове обґрунтування джерел походження коштів при купівлі товарів (житла, земельних ділянок, транспортних засобів і предметів розкоші), вартість яких перевищує певну, заздалегідь визначену суму; залучення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, що спеціалізуються на протидії нелегальному господарюванню, а також представників громадянського суспільства.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що невідстримний процес розвитку недружніх поглинань та рейдерства має системний характер і ставить під сумнів старі підходи до управління економічною безпекою підприємства. Тому впровадження комплексу вищевказаних заходів є важливим базисом для створення дієвого механізму запобігання недружнім поглинанням підприємств на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні.

Література

1. Закон України «Про основи національної безпеки України»: від 19 черв. 2003 р. № 964-IV із змінами і доповненнями. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – С. 351.
2. Ионцев М. Г. Корпоративные захваты: слияния, поглощения, гринмэйл / М. Г. Ионцев. – М.: Ось-89, 2003. – 176 с.
3. Иванов А. Экономическая безопасность предприятия / А. Иванов, В. Шлыков. – М., 1995. – 265 с.
4. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. – М., 1997. – 185 с.
5. Динз Г. К победе через слияние. Как обратить отраслевую консолидацию себе на пользу / Грейм Динз. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 260 с.
6. Рикертсен Р. Выкуп бизнеса менеджерами. Совет инсайдера / Р. Рикертсен, Р. Гунтер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 408 с.
7. Рид С. Ф. Искусство слияний и поглощений / С. Ф. Рид, А. Р. Лажу. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 960 с.
8. Баффет У. Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями / У. Баффет. – М.: Альпина, 2005. – 268 с.
9. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.

Стаття надійшла до редакції 11 жовтня 2010 року